

СИСТЕМНА ВМОТИВОВАНІСТЬ ВІЛЬНОГО ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ У СТРУКТУРІ ВЛАСНИХ НАЗВ: АКЦЕНТНА СТРУКТУРА СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Ганна ПОЛИЩУК (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у фонемному складі власних назв в аспекті південноанглійської та загальноамериканської норм вимови на матеріалі лексикографічних джерел, яка полягає в існуванні тісного зв'язку між варіюванням дифтонгів і такою характеристикою слова, як його акцентна структура. Описано різницю у варіюванні дифтонгів у загальних та власних назвах.

Ключові слова: варіювання дифтонгів, південноанглійська та загальноамериканська норми вимови, власні назви, акцентна характеристика слова, лексикографічні джерела.

The paper investigates the problem of phonemic variation of diphthongs in the composition of proper names in Received Pronunciation and General American Pronunciation on the basis of its lexicographic sources and the connection of free phonemic variation of diphthongs with accentual characteristics of the word. The author draws attention to the changes in the pronunciation of diphthongs presented in contemporary pronunciation dictionary Longman Pronunciation Dictionary.

Key words: free phonemic variation of diphthongs, Received Pronunciation, General American Pronunciation, proper names, accentual characteristics of the word, lexicographic sources.

Дана стаття присвячена дослідженню системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у кодифікованих нормах вимови британського та американського варіантів англійської мови у власних назвах, а саме його взаємозв'язку з акцентною структурою слова. Варіюванню дифтонгів саме у структурах власних назв не приділялось достатньої уваги порівняно з варіюванням у загальних назвах, оскільки власні назви як складова частина мовної комунікативної системи, потребують окремого розгляду.

Отже, вирішено встановити зв'язок між варіюванням дифтонгів та акцентною структурою слова саме у структурі власних назв у зв'язку з тим, що варіювання дифтонгів саме в цьому прошарку лексики потребує детального висвітлення, оскільки помітно поглибить знання про вільне фонемне варіювання дифтонгів у зв'язку з загальною тенденцією до розгляду мовних одиниць з погляду їх комунікативної значущості.

Раніше ми розглядали ВФВ дифтонгів південноанглійської (RP) та загальноамериканської (GA) вимовних норм у порівняльному плані, що було зроблене нами на матеріалі загальних назв [4], також досліджувались тенденції варіювання як британських так і американських дифтонгів у структурі власних назв [5,6]. Ми розпочали дослідження впливу системи мови на варіювання дифтонгів на матеріалі власних назв з урахуванням силабічної структури слова [7], але без аналізу їхнього варіювання у наголошеній/ненаголошеній позиції не можна зробити остаточних висновків про системну вмотивованість варіювання. Згідно з викладеним вище, комплексне дослідження фонемного варіювання дифтонгів на рівні фонемної структури слова передбачило пошук системотворчих факторів, які сприяють або обмежують ВФВ під впливом інших характеристик слова як багатоаспектної одиниці.

У результаті суцільного обстеження 225,000 слів сучасного словника вимови Longman Pronunciation Dictionary за редакцією Дж. Веллза (LPD – 2008), який відображає два типи вимови: південноанглійський та загальноамериканський, нами виділені фонемні варіанти 7829 лексем, у фонемній структурі яких має місце ВФВ дифтонгів, що складає 3,48% від загальної кількості слів, зареєстрованих у словнику LPD – 2008. 93,5% випадків ВФВ становить варіювання дифтонгів американського варіанта з дифтонгами британського варіанта, 5,85% – ВФВ серед дифтонгів RP, 0,65% - ВФВ серед дифтонгів GA. Далі нашу увагу сконцентровано на дослідженні процесу ВФВ дифтонгів південноанглійської та загальноамериканської вимовних норм з урахуванням акцентної структури слова. Отже, досліджуємо зв'язок вільного фонемного варіювання дифтонгів у структурах власних назв з акцентними характеристиками слова.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки мовознавцями неодноразово підкреслюється тісний зв'язок, взаємодія в процесі мовного континууму просодичних та сегментних одиниць [14:87; 9:169; 2:40; 10:201]. У зв'язку з тим, що наголос відносять до числа просодичних компонентів, які здатні впливати на варіативність одиниць сегментного рівня [2:40;

11:169], перш ніж розглянути зв'язок фонемного варіювання дифтонгів у власних назвах з акцентними характеристиками слова, узагальнимо дані спеціальної літератури про основні акцентні тенденції в сучасній англійській мові.

Акцентна будова слова тісно пов'язана з його морфологічною будовою, семантичним значенням, силабічною структурою, граматичною категорією, етимологією, які і визначають розташування та ступінь наголосу в слові в англійській мові [11:169]. Наголос – це особливий структурний елемент слова, що організує його звукову будову в складну звукову одиницю. Від організуючої ролі наголосу залежать фонологічні можливості слова. Наголос виділяє важливу інформацію в слові й у фразі [12:137]. Однією з функцій наголосу є ідентифікуюча функція, завдяки якій мовці мають змогу розпізнати слово в процесі мовленнєвої комунікації, уточнити його звучання у відповідності до загально визначених норм.

Виділення в англійській мові трьох видів словесного наголосу залежно від сили або ступеня виділення складу, а саме: сильного наголосу, другорядного або побічного наголосу [10:202; 13:122], а також слабке виділення певних складів у багатоскладових словах, яке є слабшим за другорядний наголос – третичного наголосу, зумовлює існування та дію основних акцентних моделей, характерних для англійської мови взагалі або для тих чи інших морфологічних класів та словотворчих типів. У відповідності акцентної структури слів певним акцентним моделям полягає системна зумовленість акцентної норми, яка характеризується також живаністю/узуальністю, стабільністю і динамічністю [8:5].

Варіанти англійської мови, згідно з М.Пеннінгтон [12:130], розрізняються за акцентними моделями відповідно до розташування наголосу в словах, більших за склад, не на початку слова, що є досить розповсюдженими у них; типової моделі, що виділяється для чотирискладових слів, які розглядаються як послідовність двох пар складів і в кожній парі максимально виділений є перший склад, у той час як у слові в цілому найбільш виділений наголосом склад – у правій парі.

Загальногерманська тенденція до розташування наголосу на першому, кореневому складі слова підтримується в англійській мові майже виключно за рахунок дво- та трискладових слів. У багатоскладових словах наголос тяжіє до середини слова, переважно до третього від кінця слова складу. Стосовно фонетичної свободи наголосу, Г.М.Васильєв підкреслює, що не трапляється слів із наголосом далі п'ятого складу від початку слова і далі четвертого складу від кінця слова, отже, в англійській мові, не без впливу романських запозичень, склалася нова тенденція в розташуванні наголосу – ритмічна, яка є характерною для багатоскладових слів [1:62].

Ми поділяємо точку зору, яка визначає наголос як ознаку складу, що характеризується максимальною функціональною значущістю і, внаслідок цього, максимальним розрізненням фонем [3:106], для якого використовується як сегментні, так і супraseгментні засоби мови. Визначаємо наголошену позицію як позицію максимального розрізнення голосних фонем, ненаголошена позиція характеризується мінімальним розрізненням або повною відсутністю супraseгментних характеристик, що виявляються у наголошеному складі.

Як зазначалось, наголос як ознака складу характеризується максимальною функціональною значущістю, внаслідок якої він отримує можливість максимального розрізнення фонем, отже, у межах даної роботи різниця головного і другорядного наголосу принципового значення не має, нас цікавить лише виділеність – невиділеність складу наголосом. Наступним кроком буде розгляд вільного фонемного варіювання дифтонгів у структурах власних назв у вимовних нормах досліджуваних варіантів у наголошеній позиції та двох видах ненаголошеної: переднаголошеній та позанаголошеній.

Аналіз експериментального матеріалу на предмет встановлення позиції вільного фонемного варіювання дифтонгів у власних назвах у південноанглійській та загальноамериканській вимовних нормах по відношенню до наголосу виявив наступне: ВФВ дифтонгів у досліджуваних варіантах відбувається як в позиції мінімальної функціональної значущості (ненаголошеній), так і в позиції максимального розрізнення фонем (наголошеній), хоча відзначимо, що розподіл частоти цього явища в різних позиціях неоднаковий, також встановлено певні розбіжності між варіантами. 74% усіх випадків ВФВ дифтонгів RP у власних назвах відбувається в наголошеній позиції, наприклад, *Carpel* /'keɪpəl – 'kæpəl/; 26% – у ненаголошеній позиції, наприклад, *Charlemagne* /'ʃɑ:ləmeɪn – 'ʃɑ:ləmain/. Як бачимо, розходження між відносною частотою ВФВ британських дифтонгів у наголошеній та ненаголошеній позиції у власних назвах є істотним. Аналогічну тенденцію спостерігаємо серед дифтонгів американського варіанта у власних назвах: 70% випадків ВФВ відбувається в наголошеній позиції, 30% випадків – у ненаголошеній. Отримані дані суттєво відрізняються від ВФВ дифтонгів у загальних назвах [4:106]: 70,7% випадків ВФВ відбувається в ненаголошеній позиції, і лише 29,3% – у наголошеній, тобто тенденція дифтонгів GA до варіювання в позиції мінімальної функціональної значущості більш виражена у загальних назвах.

На матеріалі південноанглійської вимовної норми доведено [3:109], що ВФВ усіх голосних фонем у 82,2% випадків відбувається саме в ненаголошеній позиції і лише 17,8% – у

наголошеній, а результати нашого спостереження вкотре підтверджують, що власні назви як складова частина мовної комунікативної системи, дійсно мають розглядатися окремо, оскільки кожна мова має велику кількість власних назв – носіїв інформації, що мають значне мовне навантаження, складають значну частину соціокультурного контексту мови і мовної картини світу та покривають усе культурно значуще поле фонових знань.

Нами помічено, що в цілому як британські, так і американські дифтонги, в переважній більшості випадків (70%) варіюють у наголошеній позиції саме у корені власних назв, незважаючи на те, що корінь як носій лексичного значення слова повинен протистояти варіюванню. Вважаємо, що саме таке варіювання є системно зумовленим, оскільки в матеріалі дослідження велика кількість іншомовних власних назв з нескладною фонемною структурою, а їхня морфемна структура включає лише корінь.

Аналіз двох видів ненаголошеної позиції: переднаголошеної та позанаголошеної показав, що найчастіше дифтонги RP варіюють у позанаголошеній позиції – 18% випадків; 8% випадків спостерігається в матеріалі дослідження у переднаголошеній позиції. Дещо інша картина існує і в GA: 16% випадків ВФВ зафіксовано в переднаголошеній позиції; 14% – в позанаголошеній позиції. Ці дані також свідчать про специфічний характер процесу ВФВ дифтонгів у власних назвах у фонологічній системі англійської мови, оскільки згідно із загальною тенденцією, ВФВ голосних відбувається в позанаголошеній позиції, де послаблена дія інформаційних факторів [3:112]. З нашої точки зору, специфіка процесу ВФВ дифтонгів у даному випадку полягає у тому, що в американському варіанті у переднаголошеній позиції найчастіше варіюють дифтонги, які належать до ядерної підсистеми ВФВ, а саме: дифтонг /ou/ у GA – 18% випадків ВФВ у переднаголошеній позиції. Це пов'язано з тим, що в нашому експериментальному матеріалі вищеназваний дифтонг досить часто варіює в багатоскладових словах типу Glazunof /'glæzənoʊf - 'glæzəno:f - 'glæzəno:f/, Demerol /'deməroul - 'deməro:l - 'deməro:l/, де також знаходиться в переднаголошеній позиції.

Проведений аналіз вільного фонемного варіювання дифтонгів у вимовних нормах досліджуваних варіантів у зв'язку з акцентними характеристиками слова дозволяє стверджувати, що вільне варіювання в фонемних структурах власних назв південноанглійської і загальноамериканської вимовних норм відбувається як у складах із максимальною функціональною значущістю – наголошених, так і в ненаголошених складах. ВФВ дифтонгів притаманне наголошеним складам у фонемних структурах власних назв GA – 70% варіювання дифтонгів, зафіксованих у матеріалі спостереження, RP – 74%, що відбувається переважно у корені власних назв іншомовного походження, а специфіка ВФВ дифтонгів у ненаголошеній позиції, зокрема в двох її видах – переднаголошеній і позанаголошеній, полягає у тому, що ВФВ найчастіше відбувається в переднаголошеній позиції в американському варіанті англійської мови, що пояснюється активною участю у ВФВ ядерних елементів дифтонгів у багатоскладових словах, де вони здебільшого знаходяться в переднаголошених позиціях.

Узагальнимо викладене вище в табл. 1.1, де у першій колонці представлені дифтонги RP/GA, у другій – розподіл аналізованих слів за позицією під наголосом.

Таблиця 1.1.

ВФВ дифтонгів RP та GA у власних назвах в залежності від акцентних характеристик (в %)

Дифтонг	Наголоше-на позиція		Передна-голошена позиція		Позанаголо-шена позиція	
	RP	GA	RP	GA	RP	GA
aɪ	70	34	14	16	16	50
eɪ	75	87,5	4	12,5	21	-
ɔɪ	90	100	-	-	-	-
əʊ/ou	70	70	11	18	19	12
aʊ	75	100	11	-	14	-
ɪə	92		4		4	
eə	77		9		14	
ʊə	73		3		24	

Всього:	74	70	8	16	18	14

У межах цієї статті неможливо охопити все коло питань, пов'язаних з досліджуваною проблемою. Вбачаємо перспективним вивчення специфіки функціонування дифтонгів у фонемних структурах власних назв у різних вимовних нормах англійської мови. Остаточні висновки про системну вмотивованість вільного фонемного варіювання дифтонгів англійської мови можуть бути зроблені після дослідження як британських, так і американських дифтонгів у структурах власних назв, а саме: їхньому зв'язку з фонемною довжиною власних назв, позицією варіювання та їхньою морфемною структурою, з етимологією власних назв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильев Г.Н. Основные акцентные модели английского языка // Вопросы фонетики и фонологии. – Иркутск: Иркутский пед. ин-т. – 1975. – №4. – С. 60-62.
  2. Веренич Н.И. Причина звуковой вариативности // Филологические науки. – 1989. – №6. – С. 38-43.
  3. Паращук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1988. – 217 с.
  4. Поліщук Г.В. Норма і варіативність у системі дифтонгів британського та американського варіантів англійської мови: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04/Київськ.нац.лінгв.ун-т. – К., 2002. – 19 с.
  5. Поліщук Г.В. Варіювання британських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 105(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 513-518.
  6. Поліщук Г.В. Варіювання американських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 119. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 122-127.
  7. Поліщук Г.В. Системна вмотивованість варіювання дифтонгів у структурі власних назв: складова структура слова (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – с. 382-386.
  8. Попов В.С. Динамика акцентных норм современного немецкого литературного языка: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1979. – 21 с.
  9. Шишкова И.А. К вопросу об интралингвистическом и экстралингвистическом аспектах вариативности английских дифтонгов // Функциональный анализ фонетических единиц английского языка. – М.: МГПИИЯ. – 1988. – С. 165-177.
  10. Gimson A.C. Gimson's Pronunciation of English. – Fifth ed. – L.: Arnold, 1994. – 304 p.
  11. Parashchuk V. Accents of English: Aspects of Phonological Differentiation // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 22. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 162-177.
  12. Pennington M.C. Phonology in English Language Teaching: An International Approach. – L.; N.Y.: Longman, 1996. – 275 p.
  13. Roach P. Introducing Phonetics. – L.: Penguin Books, 1992. – 128 p.
  14. Wells J.C. Accents of English. – Cambridge; L.; N.Y.: Cambridge Univ. Press, 1982. – Books 1,2,3. – 685 p.
- ДЖЕРЕЛЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
1. LPD-2000 = Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2000. – Second ed. – 870 p.
  2. LPD-2008 = Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2008. – Third ed. – 922 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вимовні норми сучасної англійської мови, вільне варіювання дифтонгів.